

משנת הצל"ח

• מומשנתו של רבינו יחזקאל סג"ל לנדא זצ"ל בעל ה'נודע ביהודה' על סדר פרשיות השבוע ומועדי השנה •

פורים

תוכן ענינים

המולך מהודו ועד כוש' מה זה שייך לנס + אל תקרי 'לבת' אלא 'לביט' ביאור למה הוציא ר"מ המילה מפשטיה + למה חשב הגמ' במס' מגילה ד' נשים יפיפיות ובכללם אסתר או ושת' + ביאור הגמ' שהמון לא ידע שבו' באדר מת משה ובו' באדר נולד + ביאור הגמ' 'שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה' + ג' אופנים לבאר גמרא הנ"ל מהגאון רבי יוסף מפוזנא חתן רבינו זצ"ל + עצת זרש להמן היתה שיקבש רחמים ממרדכי + מנהג הוותיק לקרוא "המלך" בניגון שמוננים בר"ה + וכאשר אבדתי אבדתי' ביאור דברי הגמ' שנאסרה על מרדכי + קידוש לבנה וקריאת המגילה לענין קדימה

מאמר מיוחד על מנהג עיר פראג לקרות המגילה גם ביום ט"ו

יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת (ב, ז).

ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה (א, א).

אל תקרי 'לבת' אלא 'לביט' ביאור למה הוציא ר"מ המילה מפשטיה בגמרא מסכת מגילה (ג). תנא משום ר' מאיר אל תקרי לבת אלא לבית. ולכאורה מדוע הוציא ר' מאיר תיבת 'לבת' מפשטיה. ויש לומר, דהנה באותו דף לעיל מיניה איתא על הפסוק (אסתר ב, ב) "אשר הגלה מירושלים" אמר רבא שגלה מעצמו. ולכאורה יקשה איך גלה מדעת ויצא מירושלים דהיינו מארץ ישראל לחוץ לארץ הא אין יוצאין מארץ לחוץ לארץ (ב"ב א), רק דלישא אשה מותר לצאת מארץ ישראל לחוץ, ואם כן יש לומר דר' מאיר הוי קשיא ליה על מרדכי שגלה מעצמו, האיך יצא מארץ ישראל לחוץ, ולפיכך אמר אל תקרי לבת אלא לבית, שלקח אשה בחוץ, דאז מותר לצאת מארץ ישראל לחוץ, ודו"ק.

[תהלה ליונה' בשם רבינו]

והנערה יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת (ב, ז).

למה חשב הגמ' במס' מגילה ד' נשים יפיפיות ובכללם אסתר או ושת' בגמרא מסכת מגילה טו. תנו רבנן ארבע נשים יפיפיות היו בעולם שרה, רחב, ואביגיל, ואסתר, ולמאן דאמר אסתר ירקוקת היתה מפיק אסתר ומעייל ושת'.

על דבר אשר שאל למה חשבו במסכת מגילה (טו). ד' נשים יפיפיות. הנה אם באנו לחקור בדברי אגדה יש כהנה וכהנה ומי יוכל לעמוד על

מהגאון רבי יוסף מפוזנא חתן רבינו זצ"ל

'המולך מהודו ועד כוש' מאי אשמעינן בזה ומה זה שייך לנס לכאורה קשה, הא הפסוק אינו מקושר, ומאי קאמר הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש, מאי בעי לאשמעינן בזה. ויש לפרש בשני אופנים.

אופן האחד, דאיתא בגמרא (גיטין טו): כל המיצר לישראל נעשה ראש, והטעם דלא לימסור ישראל ביד אומה שפלה כדאיתא במדרש (איכה רבתי א, ל) ובגמרא (חגיגה יג: ובתוספות שם ד"ה שלא יאמרו) גבי נבוכדנצר. ואיתא בגמרא (מגילה י:) "ויהי" כל מקום שנאמר 'ויהי' הרי צרה, בימי אחשורוש היה צרה של המן. ולפי זה מקושר, ויהי בימי אחשורוש, לכך היה צרה בימי אחשורוש, לפי שהיה מולך מהודו ועד כוש והיה ראוי למסור כל ישראל שבידו.

אופן השני, בהקדם גמרא פסחים (דף פז: וכ"ה בע"ז דף י:). דמשום הכי לא מאבדים האומות את ישראל כי היכי דלא נקרא מלכותא קטיעא, [וכן הוא מגילה יג: שהמן אמר לאחשורוש שאפילו אם היה מאבד את ישראל לא היה עושה מלכותו קרחה], והבן, וגנאי הוא לו. ולפי זה מקושר יותר, ויהי בימי אחשורוש, דקאמר הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש והיה מלך בכיפה ולא נקרא מלכות קרחת, ולפי זה היה צרה.

[וקמץ הכהן?]

ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דדו כי אין לה אב ואם והנערה

מתלמידיו, ושם כתב שהנודע ביהודה הוסיף עוד דברי מאיר לשיטתו דסובר דלישא אשה מותר לצאת מא"י לחוץ, ואחר חיפוש רב לא מצאנו לעת עתה באיזה מקום אמר ר"מ הלכה זו. (ואולי הכוונה על דברי הירושלמי נזיר פ"ז ה"ה מיטמא הוא כהן ויוצא לחוץ לארץ כו' ולשאת אשה, ר' יהודה אומר כו' עיי"ש, ועיי' עירובין מז. וסתם בר פלוגתיה דר"י הוא ר"מ, עיי' רש"י פסחים יא. ד"ה דרבנן).

א. תוכחת מוסר מה שדרש ברבים ביום ז' אדר.
ב. להגאון ר' יוסף כהנא מקראטשין תלמידו של הגאון ר' יוסף מפוזנא זצ"ל חתן רבינו, בשם רבינו זצ"ל, (הספר נדפס לראשונה מכת"י בספר חידושי רבינו יוסף מפוזנא, ירושלים תש"ס).
ג. על מסכת מגילה עמוד תיז, שם בהערה כתוב בזה"ל: "הועתק מכתב יד אחד

ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן וגו' (ג, יג).

ביאור הגמרא 'שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה' ומה שאמרו לו 'וכי משא פנים יש בדבר'.

בגמרא מסכת מגילה (יב.): שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה באותו הדור, אמר להם אמרו אתם אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, אמר להם אם כן בשושן יהרוגו שבכל העולם כולו אל יהרוגו, אמרו לו אמור אתה אמר להם מפני שהשתחוו לצלם, אמרו לו וכי משא פנים יש בדבר (פ"ר רש"י, היאך זכו לנס), אמר להם הם עשו אלא לפנים.

ויש לדקדק, חדא הלא קושיא וכי משא פנים לדידהו נמי קשה, ועוד מה הכריח רש"י לפרש דקושיא הגמרא קאי על שזכו לנס, אימא על שניצלו מן המיתה.

ויש ליישב, רק נקדים דגמרא (יזמא פו): רמי ריש לקיש דאמר גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות, והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשו כשגגות. ויש לומר על פי מה דאיתא בגמרא (קידושין לט:): מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ולא מחשבה רעה לבר ממחשבה דעבודת כוכבים הקב"ה נמי מצרפה למעשה. נמצא אם עבר עבירה ושב, אייתר לו זכות דמחשבה טובה שעלתה בלבו ועושה תשובה.

ובזה מתורץ [ב' המימרות] דריש לקיש ומתורץ נמי הקושיא הנ"ל. דבאמת לדידהו לא קשיא וכי משא פנים, דיש לומר דהואיל דאייתרו זכות דמחשבה טובה, אבל לר' שמעון דהשתחוו לצלם ולא אייתרו, דעבודה זרה מחשבה רעה נמי מצטרף, אם כן קשה שפיר וכי משא פנים. וגם רש"י פירש שפיר, דעל הפורענות שניצלו לא קשה, דעשו תשובה, רק בזכות מה זכו לנס שנצחו את שונאיהם, הלא זכות דמחשבה טובה לדידהו אינו מגיע להם הואיל דעבדו עבודה זרה, ודו"ק.

[צל"ח מגילה יב.]

ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן וגו' (ג, יג).

ג' אופנים לבאר גמרא הנ"ל מהגאון רבי יוסף מפוזנא חתן רבינו זצ"ל

בגמרא מס' מגילה (יב.), שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה באותו הדור, אמר להם אמרו

אין כאן מקומו, ולא הוה ליה להפסיק באמצע סיפור מיתת משה וגדול יקר נבואתו, כי אם אחר שהשלים הסיפור ממש הוה ליה לכתוב לבסוף "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה".

אבל לפי דרכנו נחא, דאחר שנאמר "ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב", התחיל תיכף לומר "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה", הואיל וזה תלוי בזה, דאלמלי לא בכו ישראל את משה להספידו כהלכה, גם ליהושע לא היה לו סייעתא דשמיא להיות מלא רוח חכמה שיהיה ראוי להיות רועה ישראל למלאות ההפסד וחסרון שהיה להם על ידי מיתת משה, אבל אחר התעוררות האבל ובכי אז זכה יהושע להיות רועה ישראל, כמו שנאמר שם "וישמעו אליו בני ישראל" למלא מקומו. אמנם שלא תאמר שיהושע מלא מקומו של משה בכל דבר אף במעלות הנבואה, לכך נאמר אחר כך "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה", דבמעלות הנבואה לא מילא מקומו, כי לא קם נביא כמשה עוד, רק במעלות רוח חכמה להיות רועה ישראל בזה היה ממלא מקומו, ונתקיים "וזרח השמש ובא השמש". ה. שהרי עשו תשובה, ואייתר מחשבה טובה של תשובה.

סודם וכל דבריהם יש להם שורש למעלה. ואעפ"כ בדבר זה יש בו תועלת בכל אחת...

ומה שחשב אסתר, זה עדות לישראל כמה משגיח הקב"ה עליהם שברא אסתר ביופי גדול שתהיה נושאת חן בעיני אחשוורוש להציל ישראל, ולמאן דאמר אפיק אסתר ועייל ושתי הוא גם כן להגיד נפלאותיו של הקב"ה שעם היות ושתי יפת תואר ביותר ואסתר ירקרקת ואם כן מצד הטבע לא היה לאחשוורוש לאהוב את אסתר, עם כל זה ברחמי שמים למען הרבות פדות ישראל על ידה נשאה חן בעיניו מכל הנשים.

[שו"ת מהדו"ק או"ח סי' כד]

הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר (ג, ט).

ביאור הגמ' שהמן לא ידע שבו' באדר מת משה וכו' באדר נולד משה יש לפרש מה דאיתא במסכת מגילה (יג:), "הפיל פור הוא הגורל" נתא, כיון שנפל פור בחדש אדר שמה שמחה גדולה, אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה, ולא היה יודע שבשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד משה. והדקדוק בדברי הגמרא מפורסם, שלא הוה ליה לומר אלא שלא ידע שבו' אדר נולד משה, אבל מן המיתה ידע. ועוד, מאי תשובה היא זה שלא ידע שבו' באדר נולד משה, הלא אף על פי כן היה מקום לאותו רשע לשמוח על שנפל לו הפור בחדש אדר בירח שמת בו משה, דהא המיתה היה באחרונה וביטלה את תועלת מה שנולד בו.

אמנם לפי מה שנתבאר לעיל דעל ידי שנתעוררו ישראל באבל גדול בבכי ומספד על מיתת משה, בזכות זה נתן ה' רוח חכמה ביהושע למלאות מקומו של משה להיות פרנס ורועה ישראל, אתי שפיר, וכך הוא פירושו של מאמר הגמרא, והא לא ידע שבו' באדר מת משה ובו ביום עצמו ב' באדר נולד משה, כי כאשר התעוררו בהספד תיכף בו ביום נחה רוח ה' שהיה על משה על יהושע בן נון, והיה ממלא מקומו, ונתקיים "וזרח השמש", והוי כמו שנולד משה ומיתתו גרמה ללידתו.

[דרוש סח אות יב]

ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג

ד. ז"ל רבינו שם לפני זה: אם נתעוררים בתשובה בשעת ההספד [של הצדיק], אז הקב"ה ברוב רחמי ממלא חסרון הדור וגודר פרצותיו, שמעמיד להם צדיק אחר ועוזרו להעלותו ממדרגה למדרגה עד שימלא מקומו של הצדיק הנפטר, כמו שדרשו חז"ל (קידושין עב:): "וזרח השמש ובא השמש" (קהלת א, ה), עד שלא שקעה שמשו של צדיק זה, זורח שמשו של צדיק אחר. אמנם אין הכוונה שזה הוא מצד ההכרח שיעמוד צדיק אחר למלאות מקום הצדיק הנפטר, דאם כן מה זה קול רע הזה במיתת צדיקים, קול נהי ובכי, אם צדיק אחר מוכן ועומד לבא למקומו, אלא הכוונה הוא שהכל הולך אחר התעוררות העם בתשובה, ואז הקב"ה מצליח לצדיק הנולד ועוזרו שיגדל בתורה וביראת חטא עד שיגיע למדרגתו ומעלתו של ראשון, אבל בהתעצלות ההספד אז הצדיק אבד, לדורו אבד, ולא יקום ממלא מקומו אחריו, ואין השמש זורח, ונשארים חס ושלום בחשך הצרות צרורות.

ובזה יש לפרש המשך הפסוקים שנאמר בסוף פרשת הברכה (דברים לו, ה-ו): "וימת שם משה עבד ה', ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" וגו'. והנה פסוק זה של "ויהושע מלא רוח חכמה"

עצת זרש היתה שהמן יבקש רחמים ממרדכי

ולכאורה הרי המן כינס את החכמים בשביל שיעצו לו איזו עצה טובה, ומה עצה היא אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו.

אלא נראה לבאר, שחכמי הסבירו לו כי ברעה וברשעות לא יוכל להשיג עוד דבר ממרדכי, שכן אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו, אלא מה, אם מזרע היהודים מרדכי, אם מרדכי זה יהודי הוא, עוד ישנה עצה אחת ותקווה אחת והיא כי נפול תפול לפניו שתפול לרגליו לתתחנן לו שימחול ויסלח לך, שכן כיהודי בוודאי בעל רחמים הוא ובוודאי ירחם עליך.

[פלפולא חריפתא' בשם רבינו]

בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (ו, א).

מנהג הוותיק לקרוא "המלך" בניגון שמנגנים בר"ה ויוכ"פ

כתב מהרי"ל (מנהגי מהרי"ל עמוד תכט)¹, כשמגיע הקורא ל"בלילה ההוא נדדה" ירים קולו יותר מאשר הרימו בשאר המגילה, דשם מתחלת הגאולה.

ובהיותי בבחרותי בפראג שלמדתי שם בשיבת הגאון המפורסם מהור"ר אברהם ברודא זצ"ל², בשנת ת"ס, תס"א, תס"ב, ותס"ג, שמעתי מר' יודא חזן בפנחס שול' שהיה קורא בקול רם "המלך" שבפסוק זה בניגון שמנגנים בר"ה ויוכ"פ המלך שבנשמת.

ובניתי בספרים למצוא טעם לזה כי לא דבר ריק הוא, ואם אולי קיבל כן מפי רבותיו בלי טעם עכ"פ המניח הראשון היה לו טעם. ולא נתקררה דעתי עד שישגתי ומצאתי סמך לזה שהוא מנהג ישר וכשר, ממש שכתב בילקוט מגילת אסתר רמז תתרנ"ז, זה לשונו, "נדדה שנת המלך" אמר ר' תנחומא נדדה שנת מלכו של עולם.

[נוהג כצאן יוסף³]

שו"ת נודע ביהודה

לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונעירתי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי (ה, טז).

ביאור דברי הגמ' על מה שאמרה אסתר 'וכאשר אבדתי אבדתי'

בגמרא מסכת מגילה (טז), "לך כנוס את כל היהודים" וגו', עד "אשר לא כדת", אמר רבי אבא שלא כדת היה שבכל יום ויום עד עכשיו באונס, ועכשיו ברצון. "וכאשר אבדתי אבדתי" כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך.

אתם אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, אמר להם אם כן בשושן יהיוגו שבכל העולם כולו אל יהרגו, אמרו לו אמור אתה אמר להם מפני שהשתחוו לצלם, אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר, אמר להם הם עשו אלא לפנים.

וקשה מיד כשהשיב להם מפני שנהנו מסעודת אותו רשע היה להם להקשות וכי משוא פנים יש בדבר.

ותירץ הגאון הנ"ל (הגאון ר' יוסף מפוזנא חתן רבינו זצ"ל) בטוב טעם. דהנה איתא בגמרא (יומא פה:) עבר על מצות עשה ולא שניתק לעשה תשובה מכפרת, עבר על מצות לא תעשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפרת, ועל כריתות ומיתות בית דין תשובה ויוה"כ תולין [ומיתה מכפרת]. ולפי זה הם עשו תשובה כדכתיב (אסתר ד, טז) "צומו עלי". ולפי זה מקודם לא היו יכולין להקשות וכי משוא פנים יש בדבר, דכיון דמשום הכי נגזרה גזירה משום שנהנו מסעודת אותו רשע והווי לאו בעלמא ותשובה תולה. אבל עבודה זרה דצריך תשובה ויוה"כ, והגזירה נתהפכה מן ניסן עד סיון ועדיין לא היה יוה"כ, אם כן שואלים שפיר וכי משוא פנים יש בדבר. ע"כ השיב להם הם לא עשו אלא לפנים עשה הקב"ה עמם ג"כ לפנים.

אופן השני כך הוא. דהנה הראב"ד (עבודת כוכבים ג, ו) מפרש בסנהדרין (סא:) עובד מאהבה ומיראה (דהיינו מאהבת אדם ומיראת אדם), עיין שם. ולפי זה השיב להם, כיון שהם עובדים מיראה אם כן לא הוי כריתות ומיתות בית דין, ותשובה שפיר מכפרת על לאו.

אופן השלישי נראה, דהנה הש"ס (יומא פו:) מביא חילוק בין עובד מיראה ומאהבה, דתשובה מיראה עונות נעשה כשגגות ותשובה מאהבה עונות נעשה לו כזכיות. ויש לפרש, דהנה במחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, ומחשבה טובה מצטרף למעשה. ולפי זה יש חילוק בין תשובה מיראה ומאהבה רק הכוונה, אבל המעשה שווין בין מיראה ובין מאהבה. ולפי זה גבי תשובה מיראה נהי דהך מעשה מבטל הך מעשה, אבל גבי מאהבה מבטל את מעשה ומחשבה טובה מצטרפת להיות זכות, דהן גבי עבירה ליכא מחשבה.

ובזה מתורץ, דהנה בעבודה זרה מחשבה רעה מצטרפת למעשה, והם היו עושים תשובה מיראה בשביל הגזירה. ולפי זה בשלמא משום טרפות הסעודה לא היה משא פנים כלל, דהוי עושים תשובה מיראה בלי מחשבה, והעבירה ג"כ היתה בלי מחשבה. אבל בע"ז לא מהני תשובה מיראה כלל, כיון דבע"ז איכא מחשבה רעה. והוא היה מתרץ להם דהם לא היו עושים אלא לפנים בלי מחשבה, ושפיר מועיל להם תשובה, ודו"ק הטיב.

[וקמץ הכהן]

ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמי וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (ו, יא).

1. לר' נתן מרגליות ירושלים תשנ"ד.

2. ז"ל שם: אמר מהרי"ל סג"ל שמקובל היה בעיניו מנהג של הר"ר שלום כ"ץ ש"צ כשהיה מגיע לומר בלילה הוא נדדה, אז היה מרים קול קריאתו ביותר ממה שעשה עד עתה, ומסתבר מנהגו משום דשם התחלת גאולת אסתר.

3. ראה מגילה יט. ומאן דאמר מ"בלילה ההיא", תוקפו של נס.

ט. היה ראש ישיבה הגדולה בפראג בשנים תנ"ג-תס"ח.

י. ראה על בית הכנסת זה בספר מאורי גליציה (וונדר ח"ב עמ' 116).

יא. לרבי יוסף יוזפא ב"ר משה קאשמנ זצ"ל, נולד לערך בשנת תמ"ה, הספר נדפס לראשונה בק"ק האנויא בשנת תע"ח. מהדורה חדשה של הספר יצא לאור בשנת תשע"ח ע"י מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים, ראה במבוא שם עוד אודות המחבר, ושכמה מגדולי הדורות השיגו הרבה על ספר זה, עיי"ש.

ואני אומר, אף בלי הטעם שנאסרה עליו, אפילו אם היה מרדכי כהן שאסורה אפילו באונס קשה קושיא זו עכשיו שברצון למה לא גירשה להצילה מעבירה של אשת איש, ואף שמותר לה לעבור עבירה זו להציל נפשות כל ישראל, מ"מ כיון שעבירה היא והרי אפשר לגרשה ונציל את הכלל בלי עבירה חמורה של אשת איש.

ומעתה אני אומר על קושיית הרשב"א, שבאמת גירשה מרדכי בכתב ידו כדי להצילה מאשת איש, אמנם תינח הגירושין, אבל שיחזירנה אח"כ צריך עדים לקידושין וחופה, וזה ודאי מיפרסמא מלתא, ומתוך כך אמרה שאבדתי ממך שאי אפשר לו להחזירה אבל לא מטעם שנאסרה עליו שבאמת לא נאסרה כלל שגירשה.

ולפי"ז שוב אין לנו לימוד לגוף דינו של מהרי"ק שאם זינתה להצלת הרבים שנאסרה על בעלה, דאפשר באמת לא נאסרה וגם אסתר אי לאו שגירשה לא נאסרה כלל.

ואמנם מדברי רש"י הדבר מוכח, שרש"י פירש שם, אבדתי ממך שאשת ישראל שזינתה ברצון נאסרה על בעלה עיין שם". ממילא מוכח שלא כאשר פירשתי, דלפירושי שגירשה מרדכי ובאמת לא נאסרה אלא שלא היה יכול להחזירה בחופה וקידושין מאימת המלכות, לא היה צריך רש"י להקדים דאשת ישראל שזינתה ברצון נאסרה על בעלה, דהרי אפילו לא היתה נאסרת לבעלה מ"מ היה מוכרח לגרשה כדי להצילה עכ"פ מעבירה של אשת איש ברצון, ושוב לא היה יכול להחזירה מחמת הפרסום, ומדכתב רש"י שנאסרה על בעלה מכלל שלא גירשה, וקם דינו של מהרי"ק.

ומ"מ גוף דין זה שיהיה מותר לאשת איש לזנות ברצון כדי להציל נפשות, אינו תורה, ולא ישר בעיני מה שראיתי באיזה תשובה, ולפי שאני לעת עתה בכפר לא אוכל לזכור באיזה תשובה, וכמדומה אני שהיא תשובת בית יעקב (סי' לט) באנשים ונשים שהלכו בדרך וקם עליהם ארכייליסטים אחד בשדה עם חבורת ליסטים שכמותו להרוג את כולם, וקמה אשה אחת מהם אשה יפת תואר מאד, והתחילה להשתדל עם האיש ראש הליסטים בדברים עד שפתתו בחלקת לשונה שנתאוה לה ונבעלה לו ביער מן הצד ועל ידי כן הצילה את בעלה עם כל הנפשות, ופסק בתשובה ההיא ששפיר עבדה ומצוה רבה עבדה ששדלתו לזה להציל נפשות, רק שאעפ"כ נאסרה על בעלה, והביא ראייה מאסתר.

ואני אומר כיון שאמרו רז"ל (פסחים כה.) בכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, א"כ כשם שאין מתרפאין בשלש עבירות הללו כך אין מצילין בהם נפשות, ואונס דרחמנא שריה באשה שקרקע עולם היא, היינו שהיא אנוסה על גוף הביאה, אבל היכא שאינה אנוסה על גוף הביאה ואדרבה היא משתדלת לזה להציל נפשות לא מקרי קרקע עולם ואשה ואיש שוים, ותהרג ואל תעבור, ואסתר שאני שהיתה להצלת כלל ישראל מהודו ועד כוש ואין למדין

על מה שכתבתי לרום מעלתו שאין דרכי להשיב בדברי אגדה, ועל זה הרבה מעלתו במכתבו והאריך להביא כמה גדולים שחברו בדברי אגדה ודרשו בהם כפי השגתם והאריך בזה מאד.

הנה אני תמה, האריכות הזה למה, וכי דברי חז"ל צריכין שבת, ומי הוא פתי יסור הנה להחשיך אור גדול וליתן דופי בדברי אגדה, וכל דברי בעלי התלמוד כולם ניתנו מרועה אחד ואין בהם דברי ריק ובטל, ואם ריק הוא מאתנו הוא לקוצר שכלנו ולחולשת עיני אור השגתנו להשיג מה שרמזו בהם, ובודאי האדם לעצמו כשיש לו פנאי ראוי לחקור בכל כחו גם בדברי אגדה, אבל אני לא אמרתי אלא שאין דרכי להשיב בהם לשואל, כי כל דברי רז"ל בדברי אגדה סגורים וסתומים וכולם קשים להבין, ואם באנו להשיב בהם אין לדבר סוף, ובפרט איש כמוני אשר עול הרבים עלי, די שאני נפנה להשיב בדבר הנוגע למעשה.

ומה שכתב שהרשב"א פלפל כמה דברים בדברי אגדה ג"כ לא ידעתי מה הודיעני בזה דבר חדש, והרי בעיני יעקב הביא הכותב את דברי הרשב"א לרוב, ואף על פי כן יראה מעלתו מה שכתב הרשב"א עצמו בחידושי למגילה דף ט"ו על מה שכתבו התוספות שאסתר אמרה כאשר אבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך שעכשיו ברצון, והקשו התוס' למה לא גירשה מרדכי ותהיה מותרת לחזור לו, ותירצו שגט צריך עדים ומיפרסמא מלתא ויודע למלכות". והקשה הרשב"א בחידושי דאכתי קשה למה לא גירשה בכתב ידו, ומסיים הרשב"א שבאמת קושיית התוס' אינה מתורצת אלא שאין מתיישבים בדברי אגדה עכ"ל". הרי שהרשב"א כתב שאין מתיישבים בדברי אגדה.

והנה הואיל ואנן עסוקים ביה נלע"ד ישוב על קושיית הרשב"א, ולא שאני מתיישב בדברי אגדה אלא שהוא דבר הנוגע לדינא. דמהרי"ק בתשובה (שורש קסז) פסק אשת איש שלהצלת הרבים זינתה אף ששפיר עבדה מ"מ אסורה לבעלה והביא ראייה מאסתר שאמרה כשם שאבדתי מבית אבא כו' והביאו הבית שמואל בסי' קע"ח ס"ק ד'.

ואני אומר אם לדין יש תשובה שאין ראייה מדברי הגמרא כלל שאסתר נאסרה על מרדכי ופירוש אחר יש לנו בדברי הגמרא. ובאמת קושיית הרשב"א חמורה שקושיית התוס' נשארה למה לא גירשה מרדכי, ומה שתירצו התוס' שמעשה גט פרסום הוא, שפיר הקשה הרשב"א שהיה לו לגרשה בכתב ידו בלא עדים.

ולכן אני אומר כאשר נשים לב שעיקר קושיית התוס' על מה שאמרה עכשיו ברצון הקשו למה לא גירשה, אבל לא הקשו גם על תחלת לקיחתה לאחשוורוש למה לא גירשה מרדכי להצילה מעון אשת איש, וצריך לומר דכיון שנאנסה אין כאן עבירה עליה כלל ולמה יגרשה, אבל עכשיו שהלכה ברצון ונאסרה על מרדכי הקשו למה לא גירשה.

מותרת לחזור לו, ותירצו שהיה ירא לגרשה לפי שכל מעשה הגט בעדים וירא שמא יתפרסם ויודע הדבר למלך, ואינו נכון בעיני, ויכתוב לה בכתב ידו שהוא כשר דאורייתא, וטוב היה לו לעשות כן, דהא אסתר היכי עבדה הכי דהשתא ברצונה נבעלת ותהרג ואל תעבור, ואלו היה מגרשה בכתב ידו לא היתה עוברת על אסור עריות חמור ולא היתה נאסרת למרדכי, אלא שדברי אגדה הן ואין משיבין עליהן.

יד. ז"ל רש"י: אבדתי ממך - ואסורה אני לך, דאשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה, וברצון אסורה לבעלה.

יב. ז"ל התוספות: כשם שאבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך - וא"ת אמאי לא היה מגרשה ותהא מותרת להחזירה, י"ל לפי שכל מעשה הגט הוא ע"פ עדים והיה ירא פן יתפרסם הדבר למלכות.

יג. ז"ל הרשב"א שם: מה שכתוב בהגדה ואני כאשר אבדתי אבדתי כשם שאבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך, הקשו בתוס', יגרשנה ויחזירנה אחר כך שאינה אסורה לו מחמת זנות וכדמוכח בפרק שני דטוטה (יח): לא היה מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא על לאחר שתתגרש דאינו מתנה אלא מה שאוסרה עליו "והלכה והיתה לאיש אחר" כתיב (דברים כד, ב) נשאת אסורה לחזור לו זנתה

המגילה. אמנם לפי מש"כ נחא, שהרי עבודה היא תדיר ולענין להקדים תדיר עדיף מפרסומי ניסא ושפיר הקשו ויעשו עבודתן קודם, והוצרכו לתרץ שאח"כ לא יקראו בצבור ואם כן יודחה פרסומי ניסא לגמרי ולכך עדיף מתדיר.

אין לומר דיש להקדים קריאת מגילה לקידוש לבנה דהוא עשה מדברי קבלה, דרך קריאת היום הוא עשה מדברי קבלה

ואין לומר דהא דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, היינו בשניהם דרבנן או שניהם דאורייתא, משא"כ קידוש הלבנה ומקרא מגילה, דקידוש לבנה לגמרי דרבנן, ומגילה הוא מצות עשה דדברי קבלה ועדיף מדרבנן, וא"כ אף דקידוש לבנה תדיר מ"מ יש להקדים מגילה. נלע"ד דקריאת הלילה לאו מצות עשה דדברי קבלה, רק קריאת היום, דבמגילה ימים נזכרים ונעשים כתיב (אסתר ט, כח), ולא לילות. ועיין בתוס' בדף ד' ע"א בד"ה חייב וכו', ומה שאמרו חייב לקרות בלילה היינו מצוה דרבנן אבל לא נרמז במגילת אסתר...

קרי"ש וברכותיה וקדוש לבנה לענין קדימה

ועוד, המגילה ודאי לא יעבור הזמן והלבנה עכ"פ יש ספק שמא תתקסא בעבים. ובשאר ימות השנה אם בתחילת הלילה הלבנה זורחת, ויש לפנינו קר"ש וברכותיה וקידוש הלבנה, אם יש עוד שנים ושלשה לילות שכולי האי אין לחוש שיכסו עננים כל הלילות, קר"ש עדיף מתרי טעמי. חדא, דקר"ש מן התורה, ועוד דקר"ש תדיר. ואם הזמן קצר ולשנים ושלשה לילות יש לחוש לכסוי עננים, גם לד' לילות כדמשמע בס' תכ"ו במגן אברהם סק"ג עי"ש. והכל לפי אותו הזמן שהוא זמן גשמים, אז יש להקדים הלבנה. וכן אני נוהג כמה פעמים לקדש הלבנה קודם תפלת מעריב.

[שו"ת מהדו"ק או"ח סי' מא]

הצלת יחידים מהצלת כלל ישראל מנער ועד זקן מהודו ועד כוש, ושם היה בהוראת מרדכי ובית דינו, ואולי ברוח הקודש.

ויש לי בזה כמה פרטי דינים בקצת להיתר ובקצת לאיסור ואין כאן מקום להאריך בזה.

[שו"ת מהדו"ק יו"ד קסא]

שו"ת נודע ביהודה

והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (ט, כה).

קידוש לבנה וקריאת המגילה לענין קדימה

אם כל הציבור עדיין לא התחילו המגילה יקדימו קידוש לבנה שהוא תדיר אם כל הציבור עדיין לא התחילו [קריאת המגילה] והלבנה זורחת וזמנה אינה עוברת וכל הציבור יש לפניהם שתי המצות קידוש הלבנה וקריאת המגילה, נלע"ד שיקדימו קידוש לבנה. חדא דתדיר קודם, ואף שמגילה יש בה מעלת פרסומי ניסא, מ"מ לענין לדחות האחד לגמרי הוא דפרסומי ניסא דוחה לתדיר, אבל לענין לאקדומי תדיר קודם כמבואר בתוס' במס' שבת (כג: בד"ה הדר פשטה) עיין שם, וכן הוא בשו"ע בס' תרפ"ד סעיף ג'.

לפי"ז מובן ק' התוספות 'יעשו עבודתן ואח"כ יקראו מגילה'

ובזה נלע"ד דברי תוס' במס' מגילה (ג. בד"ה מבטלין עבודתן וכו'), שהקשו ואם תאמר ויעשו עבודתן ואח"כ יקראו המגילה^ט. ולכאורה מאי קושיא והלא הטעם מפורש משום פרסומי ניסא ולכך מקדימים

מנהג עיר פראג לקרות המגילה ביום ט"ו

מצינו לנכון לברר וללבן ההלכה והמנהג בענין זמן קריאת המגילה בעיר פראג, אשר דן בזה בארוכה תלמידו הגדול של רבינו הנודע ביהודה, הגאון רבי אלעזר פלקס זצ"ל בספרו שו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' רי), ומבין שיטי דבריו אנו יכולים לגלות גם את הנהגתו של רבינו בענין זה. במסגרת המאמר נביא את עיקרי דבריו בתוספת נופך והרחבה, ככל אשר ידנו - יד כהה מגעת.

כתב השל"ה הק' במסכת מגילה (הובא במג"א סי' תרפח): יש בחוצה לארץ כרכים גדולים וישנים ערים גדולות ובצורות, ויש להסתפק בהם אולי היו מוקפות חומה בימי יהושע בן נון, על כן ראוי ליחד אשר יראת אלקים בלבם להחמיר על עצמו ולקרות המגילה ממגילה כשירה גם בליל ט"ו ויום ט"ו, רק יקרא אז בלא ברכה. וכבר רמזתי שראוי להיות אדם ירא וחרד במצות, ומכל שכן במצוה העוברת, כלומר שאינה נוהגת אלא פעם אחת בשנה, ראוי להיות זריז בה כהנה וכהנה, עכ"ל.

ואכן בספרי הפוסקים פזורים להם כמה עדויות על מספר מצומצם של עיירות בחו"ל אשר נהגו יושביהם להחמיר בהם כדין עיירות המסופקות, הידועים שבהם הם הערים: בגדד (ראה בן איש חי פרשת תצוה הלכות פורים סעיף יז)¹, ודמשק

הוי ביממא כיון שהזכירו הכתוב תחילה, וגם עיקר הסעודה ביממא הוא כדאמר לקמן (א) דאם אכלה בלילה לא יצא י"ח והכי נמי משמע מדכתיב נזכרים ונעשים ואיתקש זכירה לעשייה (ב) מה עיקר עשייה ביממא אף זכירה כן.

יז. ז"ל הבן איש חי שם: "ופה עירנו בגדאד יע"א מנהגם לקרות המגילה ביי"ד בברכה, אבל בט"ו קורין אותה בלא ברכה כלל, וברכה אחרונה אומרים אותה בלי שם ומלכות, ומנהגם לקרות בט"ו בס"ת בפרשת ויבא עמלק, והטעם דעיר בגדאד יש בה ספק אם היתה מוקפת חומה מימות יהושע או לאו, ולכן קורין את

טו. ז"ל התוספות שם: מבטלין כהנים מעבודתן לשמוע מקרא מגילה - וקשה אמאי מבטלין והלא אחר הקריאה יש הרבה שהות לעבודה, ויש לומר דכיון דמשהאיר היום היו זמן עבודה והם מניחין אותה בשביל הקריאה משום הכי קרי ליה ביטול, וא"ת ויעשו עבודתן מיד ואחר כך יקראו המגילה לבדם, וי"ל דטוב לקרות עם הצבור משום דהוי טפי פרסומי ניסא.

טז. וז"ל: דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא וקרא נמי משמע כן דכתיב "ולילה ולא דומיה ל" כלומר אף על גב שקורא ביום חייב לקרות בלילה והעיקר

(שער הכוונות השער השישי דרושי הפורים עמ' קנח). זכתה העיר פראג, וגם היא קנתה לה מקום של כבוד ברשימה נכבדה זו, אך בעוד עיירות כבגדד ודמשק אינם מקום ישוב לישראל בימינו ואין הנידון בהם נוגע למעשה, הרי שנשתיירה לנו העיר פראג לדון ולהשתעשע בה במקחה של תורה אליבא דהילכתא, ועליה תיסוב שיחתינו.

ובכן, בטרם נצלול לחקר ההיסטוריה בבירור המנהג הקדום אשר נהגו בפראג בקיום מצוות היום של חג הפורים, עלינו להקדים תחילה בקצרה את שורשי הנידון בהלכה סבוכה זו, עיירות המסופקות אם מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, אימתי זמן הקריאה בהם.

מחלוקת הרמב"ם והגאונים בזמן הקריאה לעיירות המסופקות

הנה בגמ' מגילה (דף ה:) איתא: חזקיה קרי בטבריא בארביסר ובחמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא... רב אסי קרי מגילה בהוצל בארביסר ובחמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא.

מפשטות דברי הגמ' מבואר דבעיירות המסופקות עלינו להחמיר מספק ולנהוג בשני הימים את מצוות היום. וכן פסק הרמב"ם בהל' מגילה (פ"א ה"א), והשו"ע בעקבותיו (סי' תרפח, ס"ד)¹.

לעומתם מצינו בר"ן (מגילה ב. מדפה"ד) שהביא בשם הגאונים דמדינא סגי בקיום מצוות היום ב"ד, ודברי הגמ' אינם אלא ממידת חסידות, וזה לשונו:

"ולענין עיירות המסופקות אם הן מוקפין חומה מימות יהושע בן נון או לא, הורו הגאונים ז"ל שהולכין בהן אחר רוב עיירות שרובן אינן מוקפות חומה מימות יהושע וקורין בהן ב"ד, ועוד שאפילו תאמר שהוא ספק שקול, הוי ליה ספק של דבריהם ולקולא, ונמצא פטורות בשניהם ומבטל ממנו בודאי מקרא מגילה, לפיכך קורא בראשון ופטור בשני, ודאמרינן בגמרא (דף ה:) אטבריא והוצל שהיו קורין בהן בארבעה עשר ובחמשה עשר, במדת חסידות היו נוהגין כן".

מדבריו נראה ב' נימוקים לקביעת יום י"ד כפורים בעיירות המסופקות. א. מדין רוב אנו מכריעים כן, שהולכים בהן אחר רוב עיירות שרובן אינן מוקפות חומה². ב. מדין ספיקא דרבנן לקולא אנו פוטרים אותו מקריאת ט"ו, אך אי אפשר לפטור מה"ט גם מקריאת י"ד, דנמצא פטורות בשניהם ומבטל ממנו בודאי מקרא מגילה, לכן אנו מחייבים אותו בקריאת י"ד, ומאידך פוטרים אותו מקריאת ט"ו, מדין ספיקא דרבנן לקולא³.

מחלוקת הפוסקים אם יש להחמיר בב' הימים רק לגבי קריאת המגילה או לכל מצוות היום

דבר זה לא נתפרש ברמב"ם ובשו"ע להדיא, האם מה דקיי"ל להחמיר מספק בשני הימים הוא רק לגבי קריאת המגילה או לכל מצוות היום, סעודת פורים, משלוח מנות ומתנות לאביונים. אכן, רוב הפוסקים הסכימו דיש להחמיר בכל מצוות היום, כך פסק המגן אברהם (או"ח סי' תרפח סק"ה)⁴, ובעקבותיו המשנה ברורה (שם סק"י) והכף החיים (שם ס"ק כ"ב).

וכבר מצינו כן בדברי הראשונים, הרוקח (הל' פורים סי' רלט) כתב: "במקום שהוא ספק וכו' קורין ב"ד המגילה כהלכתה, אבל בט"ו קורין אותה בלא ברכה ושומחים בזה ובוזה". וכ"כ הרי"א (שלטי הגבורים מגילה ב. סוף אות ג) וז"ל: "ונראה בעיני

המגילה בלא ברכה, ומקדמת דנא היה המנהג פה עירנו לומר על הנסים ביום ט"ו בתפלה ובבהמ"ז, אך הרה"ג עט"ר מור זקני רבינו משה חיים זלה"ה ביטל המנהג של אמירת על הנסים משום חשש הפסק, אבל קריאת ס"ת לא רצה לבטל דאין כאן חשש ברכה לבטלה, ולכן עתה אין אומרים על הנסים פה עירינו בגדאד אלא רק ביום י"ד בלבד".

יח. ולענין הברכה פסק הרמב"ם שמברכין על קריאתה רק ביום י"ד הואיל והוא זמן קריאה לרוב העולם. אבל הטור (סי' תרפח, ד) הביא בשם רבינו יחיאל, שסובר כהרמב"ם לענין חיוב קריאה בב' הימים, אך חולק על הרמב"ם לענין ברכה, וסובר דאין מברכין אפי' ביום י"ד, וז"ל שם: מסתברא שיקראו בלא ברכה בב' הימים, ביום ט"ו לא יברכו דשמא אינה מוקפת חומה, וביום י"ד לא יברכו דשמא היא מוקפת ועדיין לא הגיע זמנה והיא ברכה לבטלה, דכיון דברכה לא מעכבת, למה יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה. וגם בזה איפסקא הלכתא בשו"ע כהרמב"ם דבעיירות המסופקות יש לברך ביום י"ד, וביום ט"ו קוראים בלי ברכה.

יט. השער המלך (סוף הל' מגילה) והאליה רבה (סי' תרפח סק"ה) הקשו על טעם זה, דבקבוע לא אוליין בתר רובא דכל קבוע כמחצה על מחצה, והעיירות הלא קבועות הן, ועיי"ש מש"כ בזה, וע"ע בתשובה מאהבה שם בענין זה.

כ. על טעם זה ידוע קושיות של המשנה למלך (הל' מגילה פ"א ה"א) ואילו דבריו: "אך מה שיש לי לדקדק בדברי הר"ן הללו הוא, דכיון דלא מצינא למימר דהו"ל ספק של דבריהם ולקולא משום דא"כ אתה פטור בשניהם ומבטל ממנו מקרא מגילה, א"כ נחייב אותו שיקרא ב"ד ובט"ו, דמאי חזית דנקיל בט"ו טפי מי"ד. והר"ן עצמו בפרק ערבי פסחים (כ. מדפה"ר) עלה דההיא דאמרינן (קח.) 'והשתא אתאמר הכי ואתמר הכי כולהו צריכי היסבה' כתב דאע"ג דבעלמא קי"ל איפכא דכל ספיקא דרבנן לקולא, מ"מ הכא בעו למעבד היסבה בכלהו, דאי ניזול לקולא אמאי נקל בהני טפי מהני, ואי ניקל בתרוייהו הא מיעקרא מצות היסבה לגמרי ע"כ, ולפי מה שכתב הר"ן במגילה הכי נמי גבי היסבה הוי ליה למימר שיעשה היסבה בתרי קמאי דוקא". ועיי"ש מה שתיי.

כא. המגן אברהם שם נקט רק שמחה ומתנות לאביונים (וכלשון הרי"א וזו המובא בפנים), ותמה עליו הפרי מגדים שם למה השמיט משלוח מנות, עיי"ש.

שנוהגין שמחה ומתנות לאביונים בשניהם". וגם מצד הסברא הדבר כן הוא, דמהיכי תיתי לחלק ולהחמיר רק לחצאין, לענין קריאת המגילה, וכמו שתמה הפרי מגדים (מ"ז ס' תרצה סק"ה) על שיטת הפרי חדש (המובא בסמוך) שחילק בין מצות היום, "דלמה יגרע מקריאת המגילה דצריך בב' הימים"כ.

אולם, שיטה מחודשת מצינו בזה בפרי חדש (או"ח ס' תרצה סק"ד), אשר מחלק בסכינא חריפא בין מצוה למצוה וקובע דיש לנו להחמיר בעיירות המסופקות רק לענין קריאת המגילה, ולא לשאר מצוות היום, ונעתיק את לשונו ככתבו: "עיר ספק מוקפת חומה אע"פ שקוראים בשני הימים מחמת ספק, מ"מ כיון שאין מברכין על קריאתה אלא בי"ד, משום שהוא קריאה לרוב העולם, ה"ה לענין סעודה שאינם עושים אלא בי"ד, דומיא דרוב העולם וסגי בהכי".

המקורות הסותרים על המנהג בפראג

כעת ניתנה ראש ונשובה לעיר עיסוקינו – פראג.

על ציר הזמן מצינו מקורות סותרים באשר למנהג העיר בקיום מצוות היום של חג הפורים, סתירות אלו יסללו לנו את הדרך להסיק אם מדובר במנהג עתיק יומין עוד מתקופת הראשונים ותחילת תקופת האחרונים או שמא נתחדש אח"כ, כמו כן ננסה לדלות מהמקורות על תפוצת המנהג, האם היה נחלת הכלל או רק חומרא ליחידים המדקדקים.

נפתח תחילה במקורות המאוחרים יותר אשר מציינים למנהג המקום להחמיר כעיירות המסופקות. ראשון לציון הוא החיי אדם (כלל קנה סעיף ח) שמעיד על מנהג זה, וכנראה הכיר המנהג מתקופת לימודו בעיר פראג, שם זכה ללמוד אצל רבינו זצ"ל^{כב}, וכך כתב:

"היה ספק אם הוא מוקף מימות יהושע בן נון או לאו, קורין בי"ד ובט"ו ובלילה, ומכל מקום לא יברכו רק על קריאתה בליל י"ד ויומו, וכן נוהגין בק"ק פראג, וכיון דבמדינתנו לא מספקין כלל בזה בשום עיר^{כג}, לכן לא הארכתי בזה".

הרי לנו עדות מתחילת שנות הת"ק על קיום מנהג מיוחד זו בפראג להחמיר, והנה אפשר שישתמע מתוך דבריו שהיה המנהג פשוט ורווח אצל כלל תושבי העיר להחמיר בזה כדין העיירות המסופקות, אך לא כך נראה מפי כתבם של הני עדים נאמנים אשר העידו על הנעשה בפראג בזמנם, הלא הם: העולת שמואל, התשובה מאהבה והבגדי ישע.

הגאון רבי שמואל פלורנטיין זצ"ל מחכמי סלונקי (נפטר בשנת תק"ד), הקדיש תשובה מיוחדת בספרו עולת שמואל (סי' קיא) לשאלה זו, ובפתח דבריו כתב: "ראיתי לעמוד על מה שנהגו בק"ק פראג דבקצת מקומות שמה קורין המגילה בט"ו לילה ויום בלי ברכה". ונראה מתוך דבריו בבירור, שאמנם שמע על המנהג, אך גם הוא מדגיש שרק בקצת מקומות שמה נהגו כך.

כאמור, הגאון רבי אלעזר פלקלס זצ"ל, בספרו שו"ת תשובה מאהבה מקדיש אף הוא תשובה מיוחדת לשאלה זו, ומדבריו למידים אנו קצת יותר על מנהג וותיק זה, וכך הוא פותח את דבריו (ח"א סי' ר'):

"הנה פה עיר פראג המהוללה נהגו אבותי ורבותי ואבות אבותי וחרדים על דבר ה' לקרוא את המגלה גם בט"ו, ומשלחים מנות ומתנות לאביונים וסעודת ואין בין י"ד לט"ו אלא ברכת המגלה בלבד, ואומרים שיש ספק אם היא מוקף חומה מימות יהושע בן נון, וכן אני נהגתי אחריהם מיום שעמדתי על דעתי אבל רוב בני העיר וגם מהם בני תורה ומופלגים ויראי ה' ושלמים אינם קורין כי אם בי"ד".

דבריו ברור מללו, שמנהג זה לא היה נחלת הכלל, ואדרבה רוב בני העיר וגם מהם בני תורה ומופלגים ויראי השם ושלמים לא נהגו כן.

כאן המקום לציין, שמבין שיטי דבריו נוכל לדלות גילוי מיוחד על הנהגתו של רבינו הנודע ביהודה בענין זה, שכן התשובה מאהבה נחשב לתלמידו המובהק של רבינו, בצעירותו למד אצלו כעשר שנים והיה מקושר אליו מאד גם בהמשך דרכו, גם בכתביו לא מש זכר רבו מקולמוסו הרהוט, וכאשר הוא מציין שנהגו אבותי ורבותי ואבות אבותי, מסתבר שכן היה המנהג אצל רבינו להחמיר בעיר פראג כעיירות המסופקות חומה ולקרוא בהם גם בט"ו בלא ברכה

כב. וראה לעיל בהערה מה שכתב הבן איש חי לענין 'על הניסים'.

כג. רבי אברהם ב"ר יחיאל מיכל דנציגר בעל החיי אדם נולד בעיר דנציג בשנת תק"ח. כשהיה בן י"ד בלבד גלה למקום תורה ללמוד בישיבה בעיר פראג, תחילה למד אצל רבי יוסף ליברמן מפראג, ואחרי כן אצל רבינו זצ"ל. בספריו הוא מזכיר רבינו פעמים רבות בתואר 'מורי ורבי'.

כד. הספר חיי אדם נדפס לראשונה בשנת תק"ע, ואז היה מקום מושבו בעיר ווילנא.

וכן לענין שאר מצות היום^כ.

גם הבגדי ישע (סי' תרפח) מגדולי העיר פראג באותה תקופה^כ מתאר כך את המנהג:

"וכאן ק"ק פראג רוב העולם קורין בפרהסיא ברבים בי"ד בברכה אבל בט"ו קורין יחידי סגולה בביתם בלילי וביומא בלא ברכה שכן קבלה בידם שיש ספק בכאן אם הוא מוקף חומה מימות יהושע בן נון, וכן ראיתי נוהגין כאן מכל גדולי ישראל להיות עושין את שני הימים האלה בזמנם בקריאת המגילה ומשלוח מנות ולעשות משתה ושמחה ויום טוב".

והנה בעוד התשובה מאהבה תיאר את המנהג ביחס של רוב ומיעוט, הרי שהבגדי ישע מצמצם עוד יותר את תפוצת המנהג, הוא מכנה את המחמירים בתוארים נעלים כמו יחידי סגולה, אבל גם לדבריו נהגו בה כל גדולי ישראל. ועכ"פ העלינו בחכתינו שהמנהג כבר היה נהוג בפראג לכה"פ משנת ת"ק - מתקופת רבינו. אולם באמת המנהג קדום עוד יותר מזה.

ככל הידוע לנו, המקור הקדום ביותר שיש בידינו, המעיד על קיומו של מנהג המיוחד בפראג, הוא עדותו של הגאון רבי יונה לנדסופר זצ"ל, הוא היה מחכמי פראג מתלמידי של הגאון רבי אברהם ברודא זצ"ל^כ, בעולם ההלכה הוא מוכר כבעל המעיל צדקה על שם ספר השו"ת שלו אשר עולה רבות על שולחן מלכים, הוא נפטר בגיל צעיר כשהוא בן ל"ד בלבד, בשנת תע"ג, ובספרו הנ"ל (סי' ו) הוא מביא מנהג זה להחמיר בפראג לקרות גם בט"ו^כ.

מנגד, בידינו עדות קדומה וחשובה ביותר של בעל הלבוש, אשר ממנה נראה בעליל שלא היה ידוע לו על שום מנהג להחמיר בעיר פראג. בעל התשובה מאהבה בבואו ללמד זכות על מנהג רוב תושבי עירו שלא להחמיר בזה, מעניק משקל רב בתשובתו לעדותו של הלבוש.

הגאון רבי מרדכי יפה זצ"ל נפטר בשנת ה'שע"ב, הוא היה יליד העיר פראג, ואף הקים בה ישיבה לאחר נישואיו, למשך שנתיים ימים הוא מילא את מקומו של המהר"ל ברבנות העיר, ובספרו הלבוש הוא עוסק בשאלה הכללית של עיירות המסופקות בחו"ל, ומתוך דבריו אנו למידים שלא היה שום מנהג מיוחד בפראג, ונעתיק את לשונו הזהב (סי' תרפח ס"ד, מובא בקיצור במשנ"ב שם סק"ט):

"ומה שאנו במדינות אלו אין קוראין אלא בי"ד לבדו בכל המקומות שאנו יושבים בהם, אע"פ שקצתם הם עיירות גדולות ומיושבות מאוד מזמן ארוך ומוקפות חומות גדולות ובצורות, ואין אנו מספקין בשום אחת מהן שמא היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון לקרות בה גם בט"ו בלא ברכה, נראה לי דהיינו טעמא מפני שאנו מוחזקין בכל הגלילות האלו שהם בירכתי צפון העולם שלא היו מיושבים כלל בימי יהושע, כי כולם נתיישבו אחר ביאת ישראל לארץ ישראל וגם לאחר חורבן, לפיכך אין לספק בשום מקום אם היתה מוקפת חומה בימי יהושע, אלא בעיירות שהם באופקים הדרומיים של ארץ ישראל אפילו הם רחוקים ממנו, או באופקים הצפוניים וסמוך לארץ ישראל, אבל אלו המדינות שהם בצפונית מערבית העולם כולם נתיישבו מקרוב כידוע מנפופת הארץ שמדברים בהם בעלי התכונה^{כט}."

כה. ראה בסמוך דברי הבגדי ישע שאף הוא העיד שכל גדולי ישראל נהגו כן, והוא הרי היה בתקופת רבינו.

כו. ר' ישעיה ב"ר שמחה וינר נולד בשנת תפ"ו, ונפטר בשנת תקנ"ט. בהסכמה לספרו כותב רבינו (ביום ערב סוכות תקל"ג לפ"ק) בתוך דבריו: "והנה אני מכיר כללותו של האיש הנזכר והוא אלוף בתורה ומסובל במעשים טובים, וזה לי שבע עשרה שנה פה, וכל הימים הוא יושב בתורה לא מש מן האוהל יומם ולילה, ומקיים והגית בו יומם ולילה, וכל לימודו רק לשם שמים, כי לא ביקש גדולות וגם לא עשה תורתו קרדום, ועם כי בבגידת הזמן דחק ליה שעתא אעפ"כ לא פנה אל רהבים ושטי כסף, רק בתורת ה' חפצו ותורתו קבע ואינו עושה מלאכתו אפי' עראי, דרך כלל כללותו של האיש שהוא לומד תורה לשמה ויגע לעמוד על שורש ועיקר, ולתכלית הדבר הוא חוקר, וכבר אמרו הלומד תורה לשמה נעשה כמעין המתגבר וזוכה לדברים הרבה, וא"כ אין צריך להעיד על החלק דהיינו חדושי שהמה דברים נכונים, וגם הוא שכן עמי בבית הכנסת, וכמה פלפולים פלפלו פה אל פה ופומי פום ממלל וברבן באורייתא בחריפות ובקיאיות ובדברים נכונים הראויים לאומרם, ולכן מהראוי להסכים על חבורו בלי השקפה ועיון בהם כלל ואוקי גברא אחזקתיה...".

כז. הגאון המפורסם מוה"ר אברהם ברודא זצ"ל, נולד בעיר בומסלא בשנת ת"י לפ"ק בערך, לאביו הגאון מוה"ר שאול ברודא זצ"ל אבד"ק בומסלא. למד אצל הגאון מוה"ר יצחק חריף זצ"ל בקראקא. כשהגיע לפרקו נשא בתו של הג"ר אליעזר ליפמאן זצ"ל אבד"ק בומסלא. אחר חתונתו נתמנה לר"מ בק"ק בומסלא, ואח"כ שימש ברבנות בק"ק ליכטענשטאט, ובק"ק ריוזניץ, ואח"כ נתמנה לר"מ בק"ק פראג, ומשם נבחר לאבד"ק מיץ, ובסוף ימיו עלה ונתעלה על כסא הרבנות בק"ק פראנקפורט דמיין. העמיד אלפי תלמידים וביניהם גדולי הדור. נדפס ממנו ספר אשל אברהם, וספר תולדות אברהם, על הש"ס. נשמתו עלתה בגזי מרומים בעיר פפד"מ ביום א' דר"ח אייר שנת תע"ז לפ"ק, ושם מנו"כ.

כח. ובדברי הג"ר אלעזר פלעקלס הנ"ל מבואר שהמנהג היה להחמיר על כל מצות היום, שכותב "ומשלחים מנות ומתנות לאביונים וסעודות ואין בין י"ד לט"ו אלא ברכת המגלה בלבד", וכ"כ הבגדי ישע, "וכן ראיתי נוהגין כאן מכל גדולי ישראל להיות עושין את שני הימים האלה בזמנם בקריאת המגילה ומשלוח מנות ולעשות משתה ושמחה ויום טוב".

כט. המשנה ברורה (סי' תרפח סק"ט) העתיק דברי הלבוש להלכה למעשה, וכך כתב: "ובמדינות אלו בכרין המוקפין חומה אין להסתפק שמא מוקפין מימות יהושע בן נון, לפי שהם מצפון ורחוקים מא"י וידוע שלא היו מיושבים בזמן יהושע", ובשער הציון (סק"ט) הוסיף עוד כמה צירופים לזה, ומדבריו נראה דגם מידת חסידות ליכא בזה.

כאמור, התשובה מאהבה מעתיק את דברי הלבוש, בדגש על מה שכתב 'ואין אנו מסופקין בשום אחת מהן', והוא רואה בדברים אלו הוכחה ניצחת לכל הולך ישר אשר עיניו תחזינה מישרים שמנהג זה לא היה נהוג בפראג בתקופת הלבוש, ובהכרח שנתחדש אחר כך, ניתי ספר וניחזי במתיקות לשונו:

"אפי' אם אין אנו מאמינים לבעלי תכונה, עם כל זה כל הולך ישר עיניו תחזינה מישרים שמימי הגאון בעל לבוש לא היו קורין פה גם בט"ו, שהרי כתב ואין אנו מספקים בשום אחת מהן כו', ועיר פראג היתה נודעת לו, מלבד מה ששמעתי שהיה פה שני שנים אב"ד ומפה הלך לק"ק פוזנא הנה כל ספריו נדפסו פה בימיו בשנת שס"ט".

הכרעתו של התשובה מאהבה להלכה

לצד דברי הלבוש מוסיף בעל התשובה עוד כמה צירופים לקולא, ביניהם העובדה שהעיר פראג מוקפת חומה רק מג' רוחות, וברוח רביעית המים מקיפים אותה, שבכה"ג איכא בעיא בגמ' אי חשיב מוקפים או פרוזים:

"אמנם נוסף ספק אחר על עיר פראג אחרי שבצד אחד המים להם חומה ואין ספק שמים האלה מיום בנו אותה, והנה כאשר הסיב חזקיה פניו אל הקיר' טבריא ספוקא מספקא ליה מאי פרוזים ומאי מוקפים דכתיבי גבי מקרא מגילה דהני מיגלו והני לא מיגליא והא נמי מיגליא, או דלמא משום דהני מגנו והא נמי מיגניא כדאמרו מגילה ה' ע"ב".

ובהצטרף כל הצירופים יחדיו הוא אינו רואה אפילו מידת חסידות להחמיר בזה:

"עכ"פ בצירוף אחר צירוף כל הסברות יחדיו יש לנו כמה ספקות וספיקי ספקות, קח את הלבוש לספק אם הארצות האל היו מיושבים בימי יהושע בין נון, ואת"ל שהיו מיושבים שמא כדעת הפוסקים (ע"ר ר"ן מגילה ב. מדפה"ר) דלא אמרין כרכים מוקפים חומה קורין בט"ו אלא בא"י דוקא ולא בחוץ לארץ, ואת"ל אפי' בחוץ לארץ שמא אין המים להם חומה לענין מקרא מגילה, ואת"ל שהמים להם חומה, דלמא אזלינן בתר רובה רוב עיירות אינן מו"ח מימות יהושע בין נון... באופן שאין אני רואה אפילו מדת חסידות בזה".

ואף שנקט כן להלכה, חזר וכתב:

"אבל עם כל זה חלילה להקל בדבר שאבותי ואבות אבותי החמירו, והנה נשאל להרדב"ז (חלק א' סי' רנ"ב) על עיר מצרים והארץ שמן הדין אין להחמיר מ"מ אין לגעור באותם שקורין אותה בי"ד וט"ו כיון שקורין אותה בלא ברכה לא הפסידו כלום, והלואי שיזכרו נפלאות ה' בכל יום, ועוד דמנהג אבותיהם בידיהם ושמא בדורות הראשונים נפל מחלוקת בקבלה כמו שאירע בהוצל והיו קורין בי"ד וט"ו, ואפשר שגם אלו היה להם כענין זה, ולכן אין לבטל מנהג אבותם בדבר שהוא קרוב לשכר ורחוק מהפסד, עכ"ל. הוא הדין בנידון דידן, ולא כתבתי את כל זה אלא על דרך שאמרו סוכה דף כו ע"ב במתני' אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה, מעשה שהביאו לריב"ז לטעום את התבשיל כו' ואמרו העלום לסוכה, ופריך הגמרא מעשה לסתור, ומפרקין חסורי מחסרא והכי קתני אם רצה להחמיר על עצמו רשאי, וכתב הר"ן, כלומר דלא חשיב כמי שאינו מצווה בדבר ועושהו שנקרא הדיוט, ובתרי הכי קתני ומעשה ברבי צדוק שלא החמיר על עצמו, לומר שאם רצה ת"ח שלא להחמיר על עצמו בכך רשאי ולא הוי כמי שאינו מדקדק במצות, עיין שם. ה"ה בנידון דידן אם אתה תחזה כמה בני תורה ויראי ה' אינם זהירים לקרות פה המגלה בט"ו, עם כל זה המה יראי ה' וקדושי ואין מחסור להם לא".

מנהג אבותיהם בידיהם

לסיומא דמילתא נציין, שגם בזמנינו אנו המגילה נקראת בעיר פראג גם ביום פורים דמוקפים, וקורים אותה בבית הכנסת בעשרה, בלילה וביום, והעיר פראג צהלה ושמחה בשתי ימי הפורים האלה.

ל. מליצה ע"פ לשוה"כ במלכים ב' כ, ב.

לא. וכע"ז כתב במקום אחר (ח"ג סי' תרפח): "ועיין בחבורי ... ושם בארתי מה שבק"ק פראג מהם קורין בט"ו ומהם אין קורין כולם קדושים ובתוכם ה'".